

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора політичних наук
в Державному закладі «Південноукраїнський
національний університет імені
К. Д. Ушинського»*

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію БАДЕРА Антона Васильовича
«Збройне насилля як фактор впливу на функціонування та зміну
політичних систем»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Збройне насилля з найдавніших часів було невід'ємною складовою розвитку будь-якої цивілізації. Як силовий вид боротьби за реалізацію політичних інтересів воно здійснює суттєвий вплив на характер та форму влади, будівництво держави та її правову систему, вибір методів управління країною, політичну структуру суспільства, еволюцію прав і свобод громадян, масову політичну та правову свідомість. Певні види збройного насилля очевидно призводить до якісних змін всього суспільства. Трансформаційні процеси, викликані певними видами збройного насилля є глибинними та безкомпромісними, вони залишають своє відображення на соціально-психологічному стані людини, зокрема, на ставленні до своєї держави прихильників тієї чи іншої протиборчої сторони.

Сучасні форми як зовнішнього, так і внутрішнього збройного насилля реалізуються з залученням до цього процесу світового співтовариства, здатні викликати «ланцюгову реакцію», і тим самим несуть загрозу цілим регіонам та світу. Відповідно вироблення нових дієвих засобів попередження та виключення збройного насилля з практики реалізації політичних інтересів є дійсно нагальною проблемою. З огляду на вищезазначене, обрана тема дисертації є вельми актуальною і необхідною як з наукової, так і з практичної точок зору.

За тематичною спрямованістю дисертація пов'язана з планами та програмами науково-дослідних робіт кафедри політології та правознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», в межах яких

А. В. Бадер розглядав теоретично-концептуальні та структурні компоненти різних видів збройного насилля.

На підставі ознайомлення з матеріалами дисертації, змістом автореферату та публікаціями здобувача можна зробити наступні висновки. У дисертаційній роботі розглянуто та вирішено коло проблем, що дозволило здобувачеві досягти поставленої у дослідженні мети. Представлена робота має логічну структуру, що надало можливість повноцінно розкрити визначені на основі мети науково-дослідні завдання. Справляє позитивне враження джерельна база дослідження. Перелік використаної літератури в дисертаційному проєкті складає більше 600 найменувань.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується використаною широкою емпіричною базою. Так, були застосовані історичні документальні джерела, а також праці давніх мислителів, які ілюструють політичні процеси в період життя автора; загально визнані історичні факти й процеси, описані вітчизняними та зарубіжними дослідниками; сучасні міжнародні та національні нормативно-правові акти; сформовані в межах різноманітних міжнародних проєктів статистичні дані, де зафіксовано кількісні показники насилля у світі; доробки науковців, присвячені вивченню різних аспектів та видів збройного насилля; тексти, які містять заяви політичних лідерів та діячів щодо збройних конфліктів; опубліковані спогади безпосередніх учасників подій, що висвітлюють реалізацію певного виду збройного насилля; матеріали інтернет-ресурсів.

У першому розділі «Понятійний апарат і теоретико-методологічні основи дослідження» (с. 32–121) А. В. Бадер доводить, що: по-перше, розкриття сутності феномена «збройне насилля» потребує аналізу базових понять «насилля», «соціальне насилля» та «політичне насилля»; по-друге, провідним критерієм поділу політичного насилля є озброєна чи незброєна форма його реалізації; по-третє, всі види збройного насилля логічно розподілити на дві великі групи – внутрішнього та зовнішнього.

Суттєвим доробком дисертанта є комплексні, поліваріативні визначення видів збройного насилля, що представлені у підрозділах 1.2 «Наукова інтерпретація видів внутрішнього збройного насилля» (с. 58–90) та 1.3 «Визначення та теоретичний аналіз дефініцій видів зовнішнього збройного насилля» (с. 90–121). Запропоновані дефініції по новому дозволяють розглянути збройне насилля та можуть бути використані в майбутніх політологічних дослідженнях.

Слід погодитись з думкою автора, що розв'язання громадянської війни у типових політичних системах світ-імперії було пов'язане з трьома основними факторами (с. 149–150). До першого А. В. Бадер відносить конструкцію державного апарату, а саме концентрацію усієї повноти влади в одних руках. До другого – особливість державного управління, реалізованого за допомогою великої кількості винайнятих службовців. Третім фактором дослідник називає самостійність сільської або міської общини. Цей комплекс чинників обумовив можливість використання громадянської війни як засобу впливу на центральну владу в умовах зниження якості повсякденного життя населення.

На наш погляд, важливим висновком дисертанта також є те, що у сучасному світі найбільш ефективно запобігання громадянській війни, реалізується у ліберально-демократичній політичній системі на основі надання досить високого рівня життя більшості населення (с. 162–163). За іншої крайнощі, у периферійних політичних системах, низький рівень життя населення провокує перманентну нестабільність та численні громадянські війни (с. 168–170).

Цікавим теоретичним висновком здобувача є те, що результати революції кардинально залежать від місця держави у світ-економіці (с. 181–183). Постконфліктна стабілізація, що проходила в країнах центру (Англія, Франція), призвела, на думку дослідника, до становлення ліберально-демократичних систем, а в країнах напівпериферійної зони – до тоталітарних (Росія, Китай) або досить нестійких виборних конструкцій (Мексика). Проведений А. В. Бадером аналіз засвідчив, що «Оксамитові революції», «Арабську весну» та низку

переворотів у пострадянських країнах із кланово-олігархічним правлінням уважати революціями не можна.

Нагальними та актуальними є тези автора, що підсумовують глибокий аналіз сучасних форм війни (с. 237). Здобувач цілком обґрунтовано стверджує, що особливістю широко застосованої сьогодні диверсійно-партизанської наступальної тактики є висока маневреність бойовиків, заснована на використанні легкої транспортної техніки. Успішному застосуванню цієї тактики сприяє використання польових і лісових доріг з низькою прохідністю для бронетехніки, знання особливостей місцевості в зоні конкретного призначення та сприяння місцевих жителів. Малорозмірність і маневреність таких груп не дає можливості ефективно застосовувати проти них ні авіації, ні артилерії, ні систем залпового вогню.

Можна погодитися з автором дисертації, що сучасні світові тенденції, зокрема, занепад гегемонії США, розбалансування всієї світ-системи, поступова втрата державою статусу основного політичного інституту та поява нових впливових гравців на міжнародній арені, відбилися на феномені «геноцид» (с. 297–298). Здобувач констатує, що на початку ХХІ ст. указаний вид збройного насилля починають застосовувати міжнародні терористичні організації, які мають відвертий позадержавний характер. Дослідник приходять до висновку, що причини, які спонукали терористичні угруповання до застосування військових засобів боротьби та проголошення територіальних претензій, зумовили і використання ними геноциду як інструменту реалізації поставлених цілей.

У четвертому розділі дисертант констатує, що маніпулятивний інформаційний вплив за допомогою контенту новин є одним із найбільш ефективних та розповсюджених. Здобувач доводить, що в країнах напівпериферійної та периферійної зон практично неможливе функціонування самостійних якісних телеканалів, оскільки вони не окупаються із незалежних джерел. Цінним спостереженням автора є те, що у недемократичних та, водночас, конкурентних політичних системах кланово-олігархічного типу суттєве дофінансування телерадіоорганізацій та створення на них різноманітних

якісних шоу-програм, здійснюється саме задля збільшення аудиторії, що у подальшому переглядатиме їхні новини (с. 354–356).

Виходячи з викладеного вище, можна зазначити, що основні положення наукової новизни дисертаційного дослідження є обґрунтованими. Висновки слід уважати достовірними, вони в узагальненому вигляді розкривають основні наукові результати дослідження, що мають важливе практичне значення.

Наукові положення та висновки, сформульовані в дисертації, достатньо висвітлені в публікаціях. Зокрема, вони викладені в індивідуальній монографії, 18 статтях у фахових наукових виданнях із політичних наук, 5 – у міжнародних виданнях, 6 – в інших виданнях, 4 тезах виступів на науково-практичних конференціях.

На підставі ознайомлення з монографією, авторефератом та публікаціями за темою дисертації можна зробити висновок, що основні наукові положення та висновки дисертаційної роботи мають достатньо глибоке теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування, відповідають сформульованій меті та завданням дослідження.

Оцінюючи загалом позитивно дисертацію А. В. Бадера, вважаємо за необхідне звернути увагу на питання, які могли б слугувати предметом додаткових пояснень з боку дисертанта та дискусії при захисті дисертаційної роботи:

1. У пп. 1.2 автор справедливо зазначає, що становлення демократії у полісах Давньої Греції проходило через стадію тиранії (одноосібного правління після силового захоплення влади). Розкриваючи цю тезу дослідник стверджує, що політична система, у якій існують легальні важелі впливу на її функціонування різними суспільно-економічними групами, як правило, може прийти до реальної демократії через етап авторитаризму (с. 131). Однак, зазначена закономірність, на наш погляд, не достатньо розкрита щодо сучасних політичних систем.

2. Досить цікавою тезою, яка міститься у другому розділі роботи, є твердження дисертанта, що в кланово-олігархічних системах напівпериферійної

зони сучасної світ-системи стабілізація суспільно-політичних процесів реалізується за рахунок перерозподілу ренти серед осіб, які підтримують її функціонування. На наш погляд, актуальним було б більш детально розкрити цей механізм, а також особливості його реалізації у пострадянських країнах.

3. Загальний контекст пп. 1.2 та 2.4 надає розуміння особливостей та різниці між такими видами внутрішнього збройного насилля як репресії та терор, досить повно розкрита логіка їх застосування у сучасних недемократичних політичних системах. Разом із тим, вважаємо, що доцільним було б окремо подати ключові відмінності між указаними видами одностороннього збройного насилля на початку пп. 2.4.

4. У пп. 3.1 дисертант ґрунтовно розкриває застосування війни та воєнного конфлікту в якості інструмента розв'язання зовнішньополітичних інтересів. Висвітлено сучасні трансформації засобів, форм та методів реалізації указаних видів збройного насилля, розкриті причини та наслідки цих процесів. Наголошено на тому, що сьогодні метою війни та/або воєнного конфлікту є не захоплення національних багатств та ресурсів, поневолення народу або окупація чужих земель, а повне підпорядкування агресору політичної системи супротивника. Разом із тим, актуальним, на наш погляд, було б надати практичні рекомендації щодо розв'язання воєнного конфлікту в Україні.

5. У третьому розділі роботи неодноразово констатується поступове падіння гегемонії США, що провокує посилення збройного насилля у світі, нехтування нормами міжнародного права, застосування терористами воєнних засобів, геноциду та висунення ними територіальних претензій. На наш погляд, доцільно було б надати прогноз подальшого розвитку світової політичної системи та місця в ній збройного насилля.

6. У пп. 4.4, що присвячений інформаційній агресії проти України, досить повно та ґрунтовно розкрито заявлену проблему. Зокрема, описані прийоми маніпулятивного впливу Російської Федерації у інформаційному просторі нашої держави, вивчені реалізовані контрзаходи. Вважаємо, що автору варто було б

проаналізувати ефективність інформаційної стратегії України та надати, за необхідності, рекомендації щодо її корекції.

Зазначені спірні положення та висловлені зауваження не знижують позитивне враження від дисертаційного дослідження, яке має самостійний й творчий характер, наукову та практичну цінність. Наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує складність, актуальність і багатоаспектність досліджуваної теми та власний підхід до її розгляду дисертантом.

Автореферат надає повне та переконливе уявлення про зміст роботи, її структуру, теоретичні узагальнення, а також відображає основні положення наукової новизни, що виносяться на захист. Висновки дослідження оформлені згідно з вимогами до такого типу робіт. Теоретичний рівень виконання дослідження повною мірою відповідає науково-методологічним вимогам до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук.

* Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), а здобувач Антон Васильович Бадер заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент

доктор політичних наук, професор

професор кафедри права,

політології та міжнародних відносин

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

Г.П. Щедрова

*Вчений секретар
імені Альфреда Нобеля
д. ед. наук, професор*

Університет
Г.П. Кожушко